

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ
ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ОСВІТНІ ПРОЄКТИ, ПРИСВЯЧЕНІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ
В УКРАЇНІ, ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-441з групи

Спеціальності 014.03 Середня освіта

(Історія)

Освітньо-професійної програми «Середня
освіта (Історія)»

Чалоглу Жанна Сергіївна

Керівник к.і.н., доцентка Кузовова Н.М.

Рецензент к.і.н., доцент Макієнко О.А.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Відомості про Голодомор в радянські часи та в перші роки незалежності України	5
Розділ 2. Відродження пам'яті про Голодомор	10
Розділ 3. Новітні освітні проекти, присвячені темі Голодомору 1932-1933 років	16
ВИСНОВКИ	23
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	25
ДОДАТКИ	
ДОДАТОК А	29

Вступ

Актуальність теми: Четверта суббота листопада – день пам'яті жертв Голодомору, спільного болю української нації, день пам'яті, що об'єднує колективним обов'язком.

Цей обов'язок – викарбувати в серцях пам'ять про тих невинних українців, кого прирекли на страшну смерть – смерть від голоду; не забувати злочин, влаштований тоталітарним комуністичним режимом шляхом насильного вилучення їжі в селян, яке поєднувалось із репресіями проти різних верств населення. Безліч людей лишили життя жорстоким спланованим актом геноциду проти українського народу. Ми маємо передавати цю правду з покоління в покоління. Адже людське життя — дар, дорожчий за всі цінності на землі.

Визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом Українського народу законодавчо закріплено Законом України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»[1], ухваленим Верховною Радою України 28 листопада 2006 р. Постановою Апеляційного суду Києва від 13 січня 2010 р. Й.Сталіна, В.Молотова, Л.Кагановича, П.Постишева, С.Косіора, В.Чубаря, М.Хатаєвича визнано винними в організації Голодомору.

Вивчення теми Голодомору – важлива складова формування громадянської та історичної компетентності учнів та здобувачів вищої освіти. Крім того, ця тематика надзвичайна затребувана у суспільстві. Тому актуальним питанням виступає розробка освітніх проектів для всіх категорій населення, що хочуть дізнатись більше про Голодомор. Оскільки такі проєкти активно розробляють освітні, музейні та громадські установи та організації, їх досвід діяльності представляє науковий інтерес.

Мета роботи: розкрити важливість теми Голодомору в історії України та особливості її представлення на уроках історії, дослідити наявні проекти та дати їм оцінку.

Об'єкт роботи: об'єктом роботи виступає українське освітнє середовище: Український інститут національної пам'яті, вищі навчальні заклади, музейні установи, громадські організації.

Предмет роботи: освітні проекти, присвячені темі Голодомору 1932-1933 років в Україні, та їх реалізація.

Хронологічні рамки: хронологічні рамки охоплюють період від радянських часів до сьогодення.

Географічні рамки: робота розкриває події, що відбувалися та території України.

Історіографія питання: питання голоду представлені в наукових працях провідних вітчизняних істориків-спеціалістів з проблеми Голодомору: С.Кульчицького, В.Марочка, Є.Шаталіної, С.Діброви, М.Панчука, Г.Касьянова, А.Шаблія, Ю.Шаповала, П.Панченка та ін., в матеріалах міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, симпозіумів.

Джерельна база: освітні проекти, представлені Національним музеєм Голодомору-геноциду, освітніми закладами, науковими установами.

Практичне значення роботи: дану роботу можна використовувати в школі та вищих навчальних закладах під час вивчення новітньої історії України на практичних та семінарських заняттях.

Розділ 1

ВІДОМОСТІ ПРО ГОЛОДОМОР В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ ТА В ПЕРШІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

На думку істориків, психологів, соціологів та демографів голод 1932-1933 років, що отримав усталену назву «Голодомор» на десятиліття порушив природний генетичний фонд, призвів до моральних та психологічних змін у свідомості української нації. Саме тому його визначають як геноцид. Його наслідком також стало руйнування традиційного українського стилю життя. Українському етносу було завдано смертельної рани у демографічному відношенні. Фатальні події 1933 року стали для України національною катастрофою, наслідки якої відчуваємо і сьогодні.

Радянська влада злочинно приховувала факт голоду. Жодної офіційної згадки про цю жахливу трагедію влада не зробила. Офіційних даних щодо голоду не було. Навіть такого визначення в офіційних документах не використовувалося. Чисельні смерті і опухання у владних документах називалися – «продовольчими труднощами» [11].

Дії влади із замовчування фактів голоду підтверджують страшну сутність проведення політики сталінського режиму з організації Голодомору.

В Радянському Союзі режиму Йосипа Сталіна спромogli завдяки страху перед репресіями режиму майже повністю стерти згадки про Голодомор із публічного простору. Сталінський тоталітарний режим бажав приховати Голодомор не тільки від цивілізованого світу, та й від нащадків. Сільрадам було наказано при реєстрації померлих не вказувати реальну причину. Крім того, в 1934 році надійшов наказ: щоб всі книги РАГС про реєстрацію смертей за 1932 – 1933 роки були вислані в спеціальні частини (де більшість із них було знищено). Майже до кінця 80-х років 20 століття в СРСР заперечувалася наявність

голоду та його жертв у 1932 – 1933 роках. Однак приховати цей страшний злочин не вдалося.

Верхівка СРСР свідомо дезорієнтувало світову спільноту. У січні 1933 року Нарком закордонних справ СРСР М.Литвинов зробив спеціальну заяву про відсутність голоду в країні. Влада відмовилась від зовнішньої допомоги. Але, деякі західні журналісти, які побували на території радянського союзу, публікували репортажі про злочин, доносили світові правду про те, що відбувається.

Англійський журналіст Малколм Маггерідж у березні 1933-го потрапляє в Україну й надсилає свої матеріали про те, що там відбувається, до «The Manchester Guardian». В той же час репортажі англійського журналіста Гарета Джонса про Голодомор в Україні друкуються у Великій Британії, Америці, Німеччині.

Статті щодо ситуації в Україні з'являлися також у ряді європейських періодичних видань. Наприклад, у Бельгії упродовж 4 місяців до вересня 1933 року було опубліковано біля 50 статей і повідомлень про голод в Україні в 17 виданнях.

Населення Західної України, яка на той час була частиною Польщі, не залишилося байдужим до ситуації, що сталася в українців по той бік Збруча. Однією із наймогутніших була позиція митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького. Влітку 1933 року він проголошує відозву «Україна в передсмертних судорогах». Вже наступного дня 35 громадських організацій і партій у Львові об'єдналися в Український громадський комітет порятунку України. Він став координатором допомоги жертвам голодомору та поширення інформації про цей злочин комуністичного режиму [11].

В кінці вересня 1933 року було ініційовано обговорення голоду в радянській Україні дякуючи зусиллям українських діячів, на засіданні Ради Ліги Націй її президентом Йоганом Людвігом Мовінкелем – Прем'єр-міністр Норвегії. Рада передала це питання до Міжнародного

товариства Червоного Хреста. Та Москва відмовилася від запропонованої допомоги людям, що голодували. У жовтні 1933 року в Відні за ініціативою кардинала Теодора Інніцера було створено комітет для надання допомоги жителям радянської України.

Протест суспільства західної України набирав й інших форм. 21 жовтня 1933 року було вбито високопоставленого чекіста, працівника радянського консульства у Львові Олексія Майлова членом Організації Українських Націоналістів, вісімнадцятирічним студентом Миколою Лемиком. Цим кроком ОУН намагалася привернути увагу цивілізованого світу до штучного голоду, влаштованого радянським режимом в УСРР.

У 1934 році з'являються перші книги, в яких розкриваються теми Голодомору в Україні. Журналіст та історик з США Вільям Генрі Чемберлін, якому вдалося відвідати Україну у жовтні 1933 року, вже в наступному році оприлюднив факти про Голодомор у книзі «Залізна доба Росії». А в 1934 році був виданий перший художній твір – роман «Марія» українського письменника Уласа Самчука, що розповідав про Голодомор в Україні.[23]

В час після Другої світової війни в Європі та Північній Америці було видані перші спогади, мемуари та наукові дослідження про голод. Українці, які змогли його пережити й після Другої Світової війни опинилися у країнах вільного світу, разом із західними, зокрема американськими науковцями, громадськими та політичними активістами збирали свідчення, вшановували пам'ять жертв, проводили наукові дослідження, друкували матеріали.

Американський юрист Рафаель Лемкін в 1953 році запровадив у світову правову термінологію термін «геноцид» та надав характеристику Голодомору, як «класичний приклад геноциду».

В 1963 році в Нью-Йорку виходить друком роман Василя Барки «Жовтий князь» про події 1932-1933 років. Насьогодні цей роман є найвідомішим художнім твором про страшні події того часу [21].

Під час хрущовської відлиги 1960-х років тема голоду змогла прорватися крізь цензурні заборони та посісти важливе місце в публікаціях і заявах дисидентів Радянського Союзу: М. Руденка, В. Чорновола, Є. Сверстюка та інших.

Визначальними ж у збереженні пам'яті про голод стали заходи із відзначення його 50-х роковин 1983 року, передусім у США та Канаді, які здобули міжнародного розголосу. В той же час у канадському місті Едмонтоні було споруджено перший пам'ятник присвячений жертвам Голодомору 1932–1933 років[9].

1984 року Конгрес США створив спеціальну Комісію з розслідування штучного голоду в Україні, до складу якої входили двоє сенаторів та чотири особи від Палати представників. Статус виконавчого директора Комісії набув американський історик Джеймс Мейс. Комісія, дійшла такого висновку: «Йосип Сталін та його оточення вчинили акт геноциду проти українського народу в 1932–1933 роках», спираючись на заслухані свідчення очевидців і проведені дослідження. Звіт комісії Конгрес США схвалив 1988 року[11].

В 1986 році вийшла друком книга американського історика Роберта Конквеста «Жнива скорботи», що змогла привернути увагу до Голодомору західної вченої спільноти та широкої громадськості [20].

В 1988 році за ініціативою Світового Конгресу Вільних Українців було створено Міжнародну комісію юристів, що мала вивчити свідчення про Голодомор 1932-1933 років, його причини, наслідки й винуватців. До складу Міжнародної комісії увійшли поважні юристи найвищої кваліфікації, фахівці із міжнародного та кримінального права зі Швеції, Аргентини, США, Великої Британії, Бельгії, Франції та Канади. Члени комісії зробили висновок, що Голодомор 1932 – 1933 років був актом геноциду спричинений проти українського народу.

Під впливом усіх цих викриттів Радянський Союз, зрештою, був змушений визнати факт голоду 1932 – 1933 років. Перші пам'ятники

жертвам Голодомору в Україні були встановлені в 1988 – 1989 роках на Київщині та в Харкові, перед розпадом Радянського Союзу.

Одними з перших в ще радянській Україні ґрунтовно досліджувати тему Голодомору 1932 – 1933 років розпочали Володимир Маняк та його дружина Лідія Коваленко-Маняк. Вони з 1987 року почали збирати документальні джерела та свідчення більше ніж тисячі очевидців подій початку 1930 років. І в 1991 році надрукували книгу «33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал».

З надзвичайною потужністю правда про Голодомор почала звучати в незалежній Україні після 1991 року. Саме з того часу українські історики зробили величезну роботу, в результаті якої було надруковано тисячі великих і малих досліджень, присвячених темі Голодомору. Поряд із вивченням перебігу Голодомору розгортається рух за увічнення пам'яті загиблих жертв, складання списків померлих, збір спогадів і свідчень свідків, яким вдалося пережити трагедію. В результаті зусиль громадськості і держави стало визнання Голодомору актом геноциду цілою низкою іноземних держав і міжнародних організацій.

У 1993-му році вперше на державному рівні були відзначені роковини Голодомору – через 60 років після трагедії. В 1998 році Указом Президента України встановлено «День пам'яті жертв Голодомору» – щороку в четверту суботу листопада. Та цього дня українці, як тільки смеркне, запалюють свічки на підвіконні – на пам'ять про всіх убитих голодом.

Отже, вважаючи на шалений спротив радянської влади на збереження пам'яті про страшні події 1932-1933 років та те, що українська освіта залишалася за радянським принципом, можна зробити висновок, що освітні проекти, присвячені Голодомору в Україні, в 1990-х роках не набули масового характеру.

Розділ 2

ВІДРОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ГОЛОДОМОР

В 2006 році Верховна Рада України ухвалила Закон про визнання Голодомору геноцидом українського народу.

«ЗАКОН УКРАЇНИ Про Голодомор 1932-1933 років в Україні
(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 50, ст.504)

Верховна Рада України постановляє:

- вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків;
- шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;
- усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;
- відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932-1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;
- засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;
- співчуваючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору» [1].

В цьому законі зазначалася цінність підтримки цілого ряду країн, які засудили Голодомор 1932-1933 років в Україні та відобразили їх в

актах парламентів таких країн як: Австралія, Аргентинська Республіка, Естонська Республіка, Республіка Грузія, Канада, Сполучені Штати Америки та багато інших.

Статті 1-4 закону визначали наступне:

«Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору

1932-1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України» [1].

А в листопаді 2008-го в Києві було споруджено Національний меморіал жертв Голодомору.

Однією з найзнаковіших подій зі збереження та вшанування подій української історії – є створення Українського інституту національної пам'яті. «Український інститут національної пам'яті — центральний орган виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури. Раніше — центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, з 2010 до 2014 року — науково-дослідна бюджетна установа.

Основними завданнями Інституту задекларовано: посилення уваги суспільства до історії України, забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ столітті та здійснення заходів з увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби, жертв голодоморів та політичних репресій.» [3]

«Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932—1933 років в Україні» — є одним із найважливіших результатів роботи з дослідження Голодомору та вшанування пам'яті жертв голоду з нагоди сьмьдесят п'ятих роковин трагедії. Видана у 2008 році на замовлення Українського інституту національної пам'яті (УІНП).

«Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932—1933 років в Україні – уніфікована науково-документальна серія книг із проблем голодомору 1932–1933 років в УСРР. 2007 Президент України В.Ющенко ініціював підготовку видання, складання єдиного списку постраждалих від Голодомору 1932–33 в УСРР. На виконання його указів Кабінет Міністрів України запропонував Українському інституту

національної пам'яті, Національній академії наук України, Раді Міністрів АР Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським адміністраціям підготувати Національну та регіональні книги пам'яті жертв голодомору. Президент України В.Ющенко очолив редколегію видання. Основною метою були неупереджене дослідження причин та наслідків, реконструкція перебігу Голодомору 1932–33 в УСРР, поширення об'єктивної інформації про трагедію народів України та увічнення пам'яті жертв. За стислий термін (2008–09) серія була видана. Незважаючи на окремі недоліки й помилки, створення «Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» стало одним із найбільш вагомих результатів діяльності з дослідження величезної гуманітарної катастрофи в Україні та вшанування пам'яті його жертв до 75-х роковин трагедії.» [2]

«Серія складається із загальнонаціонального тому та 18-ти регіональних томів, які підготовлені в регіонах, що постраждали від Голодомору 1932–33 в УСРР: Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській областях та у м. Київ. Загальнонаціональний том підготовлений співробітниками Інституту історії України НАН України, Українського інституту національної пам'яті, Державного комітету архівів України та НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України. Структура тому містить аналітичний розділ «Як це було», в якому на підставі архівних документів проаналізовано історичні і правові аспекти Голодомору 1932–33 в УСРР, наведено докази його зумисності та злочинної суті як геноциду українського народу. У підрозділах «Свідчення очевидців» та «Документи» наводяться конкретні докази злочинної природи Голодомору 1932–33 в УСРР. У розділі «Територія

голодомору» розкриваються регіональні особливості голодомору в УСРР. Складовою частиною розділу став перелік понад 13 500 населених пунктів, що постраждали від голодомору. Перелік укладено на підставі архів. документів та опитувань свідків. У розділі «Реєстр документів» з тематики голодомору зазначені архіви та інтернет-ресурси, де можна ознайомитися з текстами документів. У «Хроніці» голодомору міститься поденний опис подій в Україні від осені 1932 до літа 1933. Окремим розділом подано вибрану бібліографію з тематики голодомору 1932–33 в УСРР. Останнім розділом загальнонаціонального тому стали «Фотодокументи», де розміщено 140 тогочасних фотографій. Наприкінці тому вміщені іменний та географічний покажчики.» [2]

«Регіональні томи мають єдину структуру, яка складається із 3-х основних частин: вступної статті, в якій подається історична характеристика Голодомору 1932–33 в регіоні, розділів «Мартиролог», «Документи», «Свідчення».

До томів Національної книги пам'яті включено імена 882 510 мешканців України, що померли в голодні 1932–33 рр., внесено понад 13 тисяч населених пунктів, мешканці яких постраждали від голодомору. У Донецькій, Одеській, Харківській, Хмельницькій та Черкаській областях томи складаються з кількох частин. Загальний обсяг виданих томів Книги пам'яті становить понад 22 тисячі сторінок.» [2]

В двотисячних роках було започатковано проведення конкурсів на тему Голодомору в 1932-1933 роках. Так, 10 вересня 2008 року було видано розпорядження Кабінету Міністрів України «Про організацію та проведення міжнародного конкурсу на створення кращого ескізного проекту Музею жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні - другої черги Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.» [4]

Загалом, за часів президенства Ющенка В.А., темі Голодомору 1932-1933 років приділялося найбільше уваги, ніж за часів інших

президентів та незалежності вцілому. Створення Українського інституту національної пам'яті, «Національних книг пам'яті», державна підтримка та ініціатива створення конкурсів та написання наукових та художніх робіт на тему Голодомору створили сприятливе середовище для вивчення та висвітлення страшних подій в історії України.

Розділ 3

НОВІТНІ ОСВІТНІ ПРОЕКТИ, ПРИСВЯЧЕНІ ТЕМІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

В останні роки тема Голодомору не втрачає актуальності. Зважаючи на те, що в шкільній програмі виділена лише одна година на вивчення Голодомору, дуже важливим є залучення учнів до заходів вшанування пам'яті жертв Голодомору.

Український інститут національної пам'яті надає наступні рекомендації щодо форм проведення заходів «Рекомендовані форми проведення заходів:

- Урок пам'яті «З присвятою замордованим голодом...».
- Комбінований урок: «Злочин влади – трагедія народу», «Колективізація і Голодомор в Україні: події, факти, уроки».
- Музейні, меморіальні та віртуальні екскурсії до місць пам'яті жертв Голодомору.
- Історичний проект із залученням учнів до збору свідчень про Голодомор, документальних і наукових матеріалів: «Родинні спогади про Голодомор», «Я – дослідник історії Голодомору свого міста / селища / села».
- Круглий стіл: «Уроки Голодомору і сучасна Україна», «Перерване буття українського села».
- Соціодрами: «Завжди є ті, хто говорять правду», «Ваші мертві вибрали мене...».
- Читацькі конференції: «Табу на правду. Чому в СРСР забороняли говорити про Голодомор», «Демографічні зміни України внаслідок Голодомору. Вплив на сьогодення», «Голодні очі. Змарноване дитинство».

- Семінари: «Кривава ціна українського хліба 20-30-х років ХХ століття», «Упокорення голодом».
- Урок прес-конференція «Вони не мовчали, щоби світ знав».
- Фестиваль презентацій «Розірваний круг життя. Монументальне мистецтво світу на знак вшанування жертв Голодомору в Україні».
- Відео-урок з обговоренням «Жнива скорботи».
- Написання творів і рефератів на одну з тем: «Голгофа голодною смертю», «Чорна дошка пам'яті», «Люди Правди».
- Застосування інтерактивних методів навчання, наприклад: «Відкритий мікрофон», «Портфоліо», «Займи позицію» [11].

В 2013 році за підтримки фонду Temerty Foundation було створено The Holodomor Research and Education Consortium (HREC) як проект Канадського інституту українознавства. Дослідницький компонент HREC проводить та просуває дослідження щодо Голодомору та суміжних тем та залучає науковців з різних дисциплін через конференції, грантові конкурси, стипендії, програми перекладу та публікації та інші інформаційні заходи.[13]

В 2015 році було створено Holodomor Research and Education Centre in Ukraine - Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору – неурядова організація, започаткована у квітні 2015 року благодійним внеском Фундації родини Темертеїв, у партнерстві з Інститутом історії України Національної академії наук України та Науково-освітнім консорціумом вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету. Ось як вони описують свою роботу та задачі на своєму офіційному сайті: «Наша місія – підтримка і популяризація наукового знання, збереження пам'яті про Голодомор 1932–1933 рр. та інші геноциди.

Наша команда об'єднує науковців, освітян, журналістів, молодіжних активістів – усіх, хто свідомий, що голод – це

найбрутальніше порушення людських прав, оскільки він позбавляє людину головного права – права на життя. Ми прагнемо, аби наша діяльність сприяла позитивним трансформаціям суспільного простору:

- у звільненні від травматичного минулого, розбудові демократичного майбуття – свobodного від ідеологічного, політичного, економічного, культурного гніту, національних стереотипів та упереджень
- у солідарних зусиллях захисників людських прав, ствердженні в Україні та Світі гуманістичних цінностей, усвідомлення того, що головною цінністю має бути Людське Життя, котре ніким і за жодних обставин не може бути принесено в жертву.

Напрями діяльності/програми HREC in Ukraine:

- Наука/Academia
- Освіта/Verba magistri
- Пам'ять/Memories
- Видавництво/HREC PRESS»[14]

Восени 2020 року за підтримки Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), Науково-освітнього консорціуму з вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету проходив V Міжнародний міждисциплінарний конкурс наукових і містецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко. Ось яку інформацію про цей захід можна знайти на офіційній сторінці у Facebook: «Запрошуємо до участі

На зламі 1980-х – 1990-х рр., коли «офіційна історична наука» все ще перебувала під контролем комуністичної влади, роль руйнівників політико-ідеологічних міфів і виборювачів історичної правди значною мірою перебрали на себе письменники, поети, журналісти і публіцисти. Подружжя українських літераторів – Володимир Маняк (1934–1992) і Лідія Коваленко (1936–1993) цілком присвятили себе реалізації

масштабного проекту збирання усних свідчень та розгортанню дослідів з історії Великого голоду 1932–1933 рр., і досягли в цій справі визначних успіхів. З пошаною і в пам'ять про них у 2016 році започатковано і щороку проводиться Міжнародний міждисциплінарний конкурс наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко.

Мета Конкурсу – активізація наукової, творчої діяльності школярів і молоді у прагненнях розвивати свої знання в царині голодоморних та геноцидних студій, збереження пам'яті про голод-геноцид 1932–1933 рр. та формування на цій основі поваги до прав людини і гуманістичних цінностей.

Організатори Конкурсу: Міністерство освіти і науки України, Інститут історії України НАН України, Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), Науково-освітній консорціум з вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

Спеціальна тема Конкурсу в 2020 році – «Солідарність і взаємодопомога у стратегіях виживання та опору в епоху Голодомору – геноциду Українського народу».

У фокусі цього річного конкурсу – індивідуальні та родинні історії про прояви солідарності і взаємодопомоги в епоху Голодомору. Організатори традиційно очікують від конкурсантів демонстрації ґрунтовних знань у царині голодоморних студій та неформального підходу у пошуку відповіді на питання: як взаємна підтримка і солідарність давали надію на життя і допомагали долати відчуженість, що її диктував комуністичний імперський режим, штучно розділяючи людей, тим самим послаблюючи суспільні зв'язки; як наші знання про ці важливі сторінки історичного минулого можуть допомогти нам краще зрозуміти сьогодення і стати сильнішими у особистісній реалізації та

досягненні єдності й солідарності в подоланні викликів, які нині постають перед Україною і людством, зокрема й у зв'язку з пандемією.

Номінації

Конкурсу:

- Кращі дослідницькі та мистецькі роботи учнів закладів загальної середньої освіти, з підномінаціями «Кращі роботи учнів 5–8 класів», «Кращі роботи учнів 9–11 класів».
- Кращі методичні розробки уроку/лекції та мистецькі роботи вчителів закладів загальної середньої освіти/викладачів закладів вищої освіти.
- Кращі наукові та мистецькі роботи студентів, аспірантів, науковців (віком до 35 років).

Нагороди

переможцям:

- В кожній із номінацій/підномінацій – по шість переможців, із врученням відповідно дипломів 1-го, 2-го, 3-го ступенів та грошової винагороди відповідно 5 тис. грн., 3 тис. грн., 2 тис. грн. на подальше поглиблення й поширення результатів наукової і творчої діяльності в царині вивчення проблематики Голодомору.
- Додатково у кожній із номінацій/підномінацій 10 робіт, із врученням заохочувального диплому та грошової винагороди в розмірі 1000 грн. на подальше поглиблення й поширення результатів наукової і творчої діяльності в царині вивчення проблематики Голодомору.
- Для всіх конкурсантів – електронні Дипломи учасників (за додатковим зверненням до Організаторів).» [12]

Отже, ми можемо бачити, що вагомий внесок в вивчення та розповсюдження інформації про Голодомор робить українська діаспора, зокрема, канадська. Держава, благодійні фонди, вчені та волонтери створюють численні освітні заходи для підтримки пам'яті та попередження повторення геноциду української нації.

На нашу думку, підсумовуючи досвід напрацювань з тематики Голодомору, буде доречно запропонувати власну розробку виховної

години про Голодомор, сформулювавши мету, задачі, очікувані результати.

Основною задачею виховної години про Голодомор – є поглиблення знання учнів про події того часу. Ознайомитися з ними саме, як з геноцидом українського народу, визначити причини, події та наслідки тих страшних подій. Необхідно зробити наголос на тому, що Голодомор був спланованим актом насильства проти української нації тоталітарного комуністичного режиму, а не наслідком випадкових подій, до яких призвели погодні умови. Також однією з важливих задач цієї виховної години має бути співчуття чужому горю, як своєму, розвинення критичного мислення в учнів, вміння аналізувати ситуацію, робити висновки, вміти розпізнавати загрозу державі та українській державі, та не допустити повторення геноциду нашої нації.

Наприклад, темою такої виховної години може бути: «Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу»

Мета:

- визначення причин колективізації та методів її проведення;
- розкрити сутність, причини та трагічні наслідки Голодомору 1932-1933 років;
- розвинути пам'ять, мислення, вміння аналізувати та робити висновки, формулювати власні судження;
- навчитися працювати з історичним матеріалом та історичною картою;
- вміти працювати в групах або в парах, виховувати повагу до історичного минулого України.

Результати, що очікуються:

- вміти працювати з хронологічними та понятійними матеріалами;
- надавати характеристику перебігу та причинам колективізації;
- визначати причини Голодомору 1932-1933 років;
- аналізувати наслідки Голодомору 1932-1933 років для України;

- показувати на історичній карті регіони України, що найбільше постраждали від Голодомору 1932-1933 років.

Вивчивши події Голодомору, учні мають дійти висновку, що не можна бути байдужим до чужого горя, кожна людина має право на життя, що події того часу були не одномоментними, а системними та спланованими. Нащі пращури, які стали жертвами подій початку двадцятого сторіччя, чинили шалений опір тоталітарному режимові.

Ми маємо берегти пам'ять про нашу історію, про видатні події та людей, які боролися за Україну. Адже ми живимо в незалежній державі і маємо бути вдячними тим мільйонам наших співвітчизників, які віддали своє життя за змогу жити в вільній Україні.

Висновки

За різними даними Йосип Сталін лише за один рік знищив від 3 до 10 мільйонів українців – така була кара за непокору та супротив радянському режиму. Події цього страшного року не тільки замовчувалися, а й знищувалися всі документи, що засвідчували неймовірну смертність. Залякані селяни жахалися розповідати та згадувати про ті події довгі роки.

Та завдяки принциповості західних журналістів та письменників: Малколм Маггерідж, Гарет Джонс, Вільям Генрі Чемберлін, які стали свідками знущання над українцями, інформація про голод стала доступною для світової спільноти.

Незважаючи на те, що геноцид українського народу був засуджений західними країнами, ця тема за радянських часів була майже не досліджена.

Лише настання часів Перебудови, та більше - отримання Україною незалежності, надали неймовірного поштовху в дослідженні Голодомору 1932-1933 років.

Великий внесок в дослідження теми Голодомору внесли Володимир Маняк та його дружина Лідія Коваленко-Маняк. З 1987 роки вони збирають матеріали та свідчення більше, ніж 1000 людей, які були свідками тих страшних подій. А в 1991 році виходить їх книга «33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал».[15]

Незважаючи на те, що істориками було проведено тисячі великих та малих досліджень, можна засвідчити, що саме освітніх проектів в 1990-х роках майже не було.

В двотисячних роках, за часів президенства Ющенка В.А., тема Голодомору 1932-1933 років постає з новою силою.

28 листопада 2006 року був прийнятий Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» [1], яким на офіційному рівні було визнано Голодомор 1932–1933 років актом геноциду українського народу та передбачено спорудження Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.[16]

Створення Українського інституту національної пам'яті, «Національних книг пам'яті», державна підтримка та ініціатива створення конкурсів та написання наукових та художніх робіт на тему Голодомору створили сприятливе середовище для вивчення та висвітлення страшних подій в історії України.

В останні роки питання висвітлення подій Голодомору залишається досить актуальним. До його вивчення активно підключаються школярі та студенти вищих навчальних закладів. Доступні для загалу наукові та мистецькі виставки, знімаються документальні та художні фільми.

Вагомий внесок в вивчення та розповсюдження інформації зробила українська діаспора. Зокрема, створюються конкурси для молоді з призовими місцями, що заохочує школярів та студентів вивченню історії Батьківщини.

Зважаючи на те, що на вивчення Голодомору 1932-1933 років в школі відведено лише одну годину, маємо приділяти більше уваги освітнім проектам, присвячених цій темі. Адже нові покоління українців мають пам'яті про страшні події геноциду українського народу, щоб не нади їм повторитися.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/376-16> - Заголовок з екрану.
2. Інститут історії України. Національна академія наук України. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932—1933 років в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=knyha_pamiaty – Заголовок з екрану.
3. Вікіпедія. Український інститут національної пам'яті [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Український_інститут_національної_пам'яті - Заголовок з екрану.
4. Верховна Рада України. Законодавство України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1248-2008-%D1%80#Text> – Заголовок з екрану
5. Постанова Апеляційного суду міста Києва за кримінальною справою, порушеною за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://memory.gov.ua/publication/postanova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-za-kriminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-za-faktom> - Заголовок з екрану.

6. Український інститут національної пам'яті «Голод 1932-1933 років: Причини, перебіг, демографічні наслідки» [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://old.uinp.gov.ua/publication/golod-1932-1933-rr-prichini-perebig-demografichni-naslidki> - Заголовок з екрану.
7. Енциклопедія голодомору 1932-1933 років в Україні: [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?discussion&nazva=_enhld - Заголовок з екрану.
8. Територія терору. Голодомор 1932-1933: [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1919-1939/ussr/srsr5/> - Заголовок з екрану.
9. Посольство України в Канаді. Пам'ятники жертвам Голодомору, встановлені в Канаді: [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://canada.old.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/holodomor-remembrance/holodomor-remembrance-canada/holodomor-remembrance-canada-monuments> - Заголовок з екрану.
10. ZN,UA Станіслав Кульчицький. Скільки нас загинуло від Голодомору 1933 року?: [електронний ресурс] – Режим доступу: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/skilki_nas_zagинуlo_pid_golodomoru_1933_roku.html - Заголовок з екрану.

ДЖЕРЕЛА

11. Український інститут національної пам'яті «День пам'яті жертв Голодомору 1932-1933. Методичні рекомендації для навчальних закладів» [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://old.uinp.gov.ua/methodicmaterial/den-pamyati-zhertv-golodomoru-1932-1933-metodichni-rekomendatsii-dlya-navchalnikh-z> - Заголовок з екрану.

12. Facebook. Holodomor Research and Education Centre [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.facebook.com/hrec.ukraine/posts/3645623898795781/> - Заголовок з екрану.
13. HREC Holodomor Research and Education Consortium Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta. [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://holodomor.ca/> - Заголовок з екрану.
14. HREC Український науково – дослідний та освітній цент вивчення Голодомору [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.holodomor-hrec.com/> - Заголовок з екрану.
15. Музей Голодомору. 33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/publikacija/33-y-golod-narodna-kniga-memorial/> - Заголовок з екрану.
16. Музей Голодомору. Історія Національного музею Голодомору – геноциду. [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-natsionalnoho-muzeiu-memorial-zhertv-holodomoru/> - Заголовок з екрану.
17. Марочко В. Територія Голодомору 1932—1933 рр. — К., 2014. — 64 с.
18. Володимир Василенко. Методологія правової оцінки Голодомору 1932-1933 рр. в Україні як злочину геноциду. [електронний ресурс] – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12243/Vasylenko_Metodolohiya_pravovoyi_otsinky.pdf?sequence=3&isAllowed=y – Заголовок з екрану.

ПІДРУЧНИКИ ТА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

- 19.Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
- 20.Жнива скорботи радянська колективізація і голодомор. / Роберт Конквест. - Київ : Либідь, 1993. - 383 с. - ISBN 5-325-00461-1
- 21.Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://libr.rv.ua/ua/virt/103/> – Заголовок з екрану
- 22.Бедзик Ю. Гіпсова лялька: Роман / Ю. Бедзик. – К.: Юг, 2004. – 288 с.
- 23.Самчук У. Марія: Хроніка одного життя. Роман / У. Самчук. – К., 2000 – 189 с.
24. Сергій Плохій. Брама Європи; пер. з англ. Романа Клочка. – 2-ге вид. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2019. – 496 с.
- 25.Бурнейко І. О., Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О.В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – Тернопіль : Астон, 2018. – 256 с. : іл. ISBN 978-966-308-711-5

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Чалогомь Манна Сергіївна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використовувати методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі будь-якої діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальностей до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

8.04.2020
(дата)

(підпис)

Чалогомь М.С.
(ім'я, прізвище)